

De doorwerking van Jesaja 6 in het Nieuwe Testament

Middag-bijdrage aan de TSB-exegesedag op 13 november 1999.

Het roepingsvisioen van Jesaja behoort tot de oudtestamentische bijbelgedeelten waarop in het Nieuwe Testament het meest gezinspeeld wordt en die het meest geciteerd worden.

Opmerkelijk genoeg geldt dit met name voor die verzen uit Jesaja 6 waarin de profeet zijn verhardingsopdracht ontvangt. Daar zal ik mij in deze bijdrage dan ook op toespitsen.

Het eerste deel van het roepingsvisioen klinkt alleen nog door in het boek Openbaring. In Openbaring 4,8 is de beschrijving van de vier dieren duidelijk beïnvloed door de zesvleugelige serafs. Ook de vier dieren roepen het drie maal heilig uit:

καὶ τὰ τέσσαρα ζῶα, ἓν καθ' ἓν αὐτῶν ἔχων ἀνὰ πτέρυγας ἕξ, κυκλόθεν καὶ ἔσωθεν γέμουσιν ὀφθαλμῶν, καὶ ἀνάπαυσιν οὐκ ἔχουσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς λέγοντες, Ἅγιος ἅγιος κύριος ὁ θεὸς ὁ παντοκράτωρ, ὁ ἦν καὶ ὁ ὢν καὶ ὁ ἐρχόμενος

En de vier dieren hadden elk voor zich zes vleugels en waren rondom en van binnen vol ogen en zij hadden dag noch nacht rust, zeggende: Heilig, heilig, heilig is de Here God, de Almachtige, die was en die is en die komt.

Ook in Openbaring 15,8 wordt onmiskenbaar gezinspeeld op de heerlijkheid van God die de profeet Jesaja in zijn visioen gezien heeft:

καὶ ἐγεμίσθη ὁ ναὸς καπνοῦ ἐκ τῆς δόξης τοῦ θεοῦ καὶ ἐκ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ οὐδεὶς ἐδύνατο εἰσελθεῖν εἰς τὸν ναὸν ἄχρι τελεσθῶσιν αἱ ἑπτὰ πληγαὶ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων.

En de tempel werd vervuld met rook vanwege de heerlijkheid Gods en vanwege zijn kracht; en niemand kon de tempel binnengaan, voordat de zeven plagen der zeven engelen voleindigd waren.

Maar de grootste invloed op het Nieuwe Testament blijkt uitgerekend van de verhardingsopdracht te zijn uitgegaan. Want zowel de synoptische evangelisten als de evangelist Johannes en de apostel Paulus hebben het verhardingsmotief van Jesaja 6 in hun geschriften opgenomen. En zeker niet in de minst belangrijke passages:

- De drie Synoptici beschrijven hoe Jezus op een gegeven moment in gelijkenissen ging spreken en hoe de Heiland daarbij zelf van een vervulling van de profetie van Jesaja sprak (Mat. 13,10-17; Marc. 4,11 en Luc. 8,10).
- De evangelist Johannes vermeldt bij de geschiedenis van de blindgeborene ook een woord van Jezus waarin op Jesaja 6 gezinspeeld wordt (Joh. 9,35), maar becommentarieert op een gegeven moment ook zelf het ongeloof van de scharen met een expliciete verwijzing naar het verhardingsmotief uit Jesaja 6 (Joh. 12,37-43).
- Van de apostel Paulus kennen we ook een gelegenheid waarbij op dit verhardingsmotief wordt teruggegrepen. In verband met de verwerping van het evangelie door de Joden verwijst Paulus in een toespraak tot de Joden van Rome expliciet naar wat de Heilige Geest bij monde van Jesaja al tot hun vaders gesproken had (Hand. 28,23-28). Om dezelfde reden grijpt Paulus ook in Romeinen 11,7-10 terug op woorden die op het eerste gezicht aan Jesaja 6 doen denken, maar bij nader inzien aan verwante Schriftplaatsen ontleend zijn.

1. Jezus' spreken in gelijkenissen

Wat de Synoptici betreft is de weergave bij Matteüs het meest uitgebreid en het duidelijkst als citaat herkenbaar. In Mat. 13,13-15 constateert de Here Jezus expliciet dat de profetie van Jesaja aan zijn tijdgenoten in vervulling gaat. Vervolgens wordt Jesaja 6,9-10 letterlijk geciteerd naar de vertaling van de LXX:

13 διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ, ὅτι βλέποντες οὐ βλέπουσιν καὶ ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσιν οὐδὲ συνίουσιν, 14 καὶ ἀναπληροῦται αὐτοῖς ἡ προφητεία Ἡσαΐου ἣ λέγουσα, Ἄκοῦ ἄκούσατε καὶ οὐ μὴ συνήτε, καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ μὴ ἴδητε
15 ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὠσὶν βαρέως ἤκουσαν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσαν, μήποτε ἴδωσιν τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσιν καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσιν καὶ ἐπιστρέψωσιν καὶ ἰάσωμαι αὐτούς

13 Daarom spreek Ik tot hen in gelijkenissen, omdat zij ziende niet zien en horende niet horen of begrijpen. 14 En aan hen wordt de profetie van Jesaja vervuld, die zegt: Met het gehoor zult gij horen en gij zult het geenszins verstaan, en ziende zult gij zien en gij zult het geenszins opmerken; 15 want het hart van dit volk is vet geworden, en hun oren zijn hardhorend geworden, en hun ogen hebben zij toegesloten, opdat zij niet zien met hun ogen, en met hun oren niet horen, en met hun hart niet verstaan en zich bekeren, en Ik hen zou genezen.

De evangelist Marcus zinspeelt in 4,12 meer dan hij citeert. Zijn versie is ook aanmerkelijk korter dan die van Matteüs:

ἵνα βλέποντες βλέπωσιν καὶ μὴ ἴδωσιν, καὶ ἀκούοντες ἀκούωσιν καὶ μὴ συνιῶσιν, μήποτε ἐπιστρέψωσιν καὶ ἀφεθῆ αὐτοῖς

dat zij ziende zien en niet bemerken, en horende horen en niet verstaan, opdat zij zich niet bekeren en hun vergeven worde.

Toch is Marcus degene die het motief van de verharding het meest ter sprake brengt (vgl. Marc. 3,5) en zelfs twee maal van de verharde harten van Jezus' discipelen spreekt, beide keren na een wonderbare spijziging (zie Marc. 6,52 en 8,17). De weergave van Lucas in 8,10 tenslotte is duidelijk van die van Marcus afhankelijk, maar Lucas heeft er mooier Grieks van gemaakt en komt daarmee dichterbij de buurt van Mat. 13,13:

ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσιν καὶ ἀκούοντες μὴ συνιῶσιν

opdat zij ziende niet zien en horende niet begrijpen.

Juit dit besluit van Jezus om voortaan in gelijkenissen te spreken, is leerzaam wanneer we het vergelijken met de verhardingsopdracht die de profeet Jesaja krijgt. Ook Jezus' besluit om in gelijkenissen te spreken is een gebeurtenis die niet zomaar uit de lucht kwam vallen, een gebeurtenis ook waarin zich een oordeel voltrokken heeft. Jezus heeft daarmee de scheiding die door het volk liep duidelijk zichtbaar willen maken. Jezus' prediking in gelijkenissen zou de keuzes die de mensen gemaakt hadden ten opzichte van Gods Koninkrijk duidelijker aan het licht brengen. De mensen onder de scharen die niet openstonden voor het Koninkrijk, zouden er nu helemaal niets meer van verstaan. Maar Jezus' volgelingen zouden juist door dit onderwijs mogen groeien. Volgens het bijbelse principe 'wie heeft, hem zal gegeven worden en hij zal overvloedig hebben; maar wie niet heeft, ook wat hij heeft, zal hem ontnomen

worden.' (Mat. 13,12) Het mooie van deze vergelijking met Jezus' spreken in gelijkenissen, is het duidelijke gegeven dat de inhoud van Jezus' boodschap niet ineens veranderde in een soort oordeelsprediking. Ook in zijn gelijkenissen bleef Jezus het evangelie brengen, de blijde boodschap van het Koninkrijk die te verstaan zou zijn voor ieder die het gegeven is om de geheimenissen van het Koninkrijk te kennen. Maar bij de mensen die zich al voor het Koninkrijk hadden afgesloten had zelfs Jezus' heilsprediking nu een verhardend effect. Ik vind het frappant dat Jezus ons juist in zijn gelijkenissen het rijkste evangelie heeft gebracht, hoewel juist deze gelijkenissen in het teken van de verharding staan. Zo zijn, onder hetzelfde voortekenen van de verharding, ook in het boek Jesaja de mooiste heilsprofetieën te vinden zijn. Het een hoeft het ander blijkbaar niet uit te sluiten.

2. De blindheid van de Farizeeërs en het ongeloof bij de scharen

De evangelist Johannes vermeldt in 9,39 hoe Jezus naar aanleiding van de blindheid van de Farizeeërs voor de Zoon des mensen op Jesaja 6 heeft gezinspeeld:

καὶ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς, Εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσιν καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται

En Jezus zeide: Tot een oordeel ben Ik in deze wereld gekomen, opdat wie niet zien, zien mogen, en wie zien, blind worden.

Deze zinspelende is misschien minder duidelijk, omdat het in de geschiedenis van de blindgeborene aanvankelijk om werkelijke blindheid gaat. Maar aan het slot maakt Jezus duidelijk dat de beslissing valt bij het al of niet zien van de Zoon des mensen. Hij is immers het Licht der wereld (9,5). De geschiedenis mondt dan ook uit in een gesprek over geestelijke blindheid. Het oordeel waarvoor Jezus gekomen betekent dat Hij de werkelijke scheiding zichtbaar maakt die door het volk heenloopt. In feite zijn de Farizeeërs reeds geestelijk blind, al menen zij zelf te kunnen zien. Het oordeel waarvoor Jezus gekomen is houdt in dat Hij hun geestelijke blindheid in al zijn scherpte aan het licht brengt. Eerst constateert Jezus de verharding bij de Farizeeërs, vervolgens stelt Hij vast dat Hij ook juist gekomen is om deze verharding duidelijker zichtbaar te maken.

De tweede keer dat in het vierde evangelie op Jesaja 6 wordt teruggegrepen, is uitgerekend op een belangrijk keerpunt in het evangelie. Het slot van Johannes 12 functioneert als een soort samenvatting van en terugblik op Jezus' werk, voordat het lijdensverhaal begint. De evangelist Johannes concludeert dat de scharen niet in Jezus geloofden, hoewel Hij voor hun ogen zoveel tekenen had gedaan (12,37). Na deze belangrijke constatering zoekt Johannes in de verhardingsopdracht van Jesaja 6 een nadere verklaring voor het ongeloof van de scharen:

39 διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεῦναι, ὅτι πάλιν εἶπεν Ἡσαΐας, 40 Τετύφλωκεν αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐπώρωσεν αὐτῶν τὴν καρδίαν, ἵνα μὴ ἴδωσιν τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ νοήσωσιν τῇ καρδίᾳ καὶ στραφῶσιν, καὶ ἰάσομαι αὐτοῦς 41 ταῦτα εἶπεν Ἡσαΐας ὅτι εἶδεν τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησεν περὶ αὐτοῦ.

39 Hierom konden zij niet geloven, omdat Jesaja elders gezegd heeft: 40 Hij heeft hun ogen verblind en hun hart verhard, dat zij niet met hun ogen zien, met hun hart verstaan en zich bekeren, en Ik hen geneze. 41 Dit zeide Jesaja, omdat hij zijn heerlijkheid zag en van Hem sprak.

Opmerkelijk in dit citaat uit Jesaja 6 is het ontbreken van de parallelle verwijzing naar het niet meer kunnen horen met de oren. Dit was ook bij de zinspeling in Joh. 9,39 het geval, maar dat laat zich goed verklaren vanuit de context van de blindgeborene. Een mogelijke verklaring voor het weglaten van het gehoor is dat het gehoor in een ander citaat van Jesaja in 12,38 al ter sprake was geweest:

ἵνα ὁ λόγος Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πληρωθῆ ὃν εἶπεν, Κύριε, τίς ἐπίστευσεν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν, καὶ ὁ βραχίον κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη

opdat het woord van de profeet Jesaja vervuld werd, dat hij sprak: Here, wie heeft geloofd, wat hij van ons hoorde? En aan wie is de arm des Heren geopenbaard?

Wanneer Johannes de verhardingsopdracht uit Jesaja 6 citeert doet hij dit niet naar de Septuagint. Inhoudelijk komt Johannes zelfs meer in de buurt van de oorspronkelijke Hebreeuwse tekst, doordat hij expliciet God zelf als subject van de verharding van het volk noemt. Daarmee is dit citaat scherper dan het vervullingscitaat van Mat. 13,14-15 dat zich letterlijk aansluit bij de Septuagint.

Opvallend is ook dat Johannes naast zijn verwijzing naar de verhardingsopdracht van Jesaja 6 tegelijkertijd constateert dat toch ook velen in Jezus geloofden, zelfs uit de oversten van het volk (zie 12,42). Blijkbaar leest Johannes de verhardingsopdracht uit Jesaja's roepingsvisioen niet zo exclusief dat ieder afzonderlijk individu van het volk daaronder valt. In elk geval noteert Johannes uitdrukkelijk dat er in zijn dagen ook uitzonderingen waren van mensen die blijkbaar niet (door God) zijn verhard.

3. De verwerping van het evangelie door de Joden

Deze uitzonderingen worden ook door Lucas expliciet vermeld, wanneer hij vertelt van de reactie van de Joden te Rome op Paulus' pogingen om hen te overtuigen ten opzichte van Jezus: *En sommigen gaven wel gehoor aan hetgeen gezegd werd, maar anderen bleven ongelovig* (Hand. 28,24). Dat de verharding onder de Joden in Rome dus niet algemeen is (zie ook de reactie van de Joden in Efeze, Hand. 19,9), heeft Paulus er echter niet van weerhouden om het woord van Jesaja op zijn gehoor toe te passen, waarschijnlijk dus bedoeld voor het ongelovige deel daarvan:

25 ἀσύμφωνοι δὲ ὄντες πρὸς ἀλλήλους ἀπελύοντο εἰπόντος τοῦ Παύλου ῥῆμα ἔν, ὅτι Καλῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησεν διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν 26 λέγων, Πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτου καὶ εἶπόν, Ἐκοῆ ἀκούσατε καὶ οὐ μὴ συνῆτε καὶ βλέποντες βλέψετε καὶ οὐ μὴ ἴδητε· 27 ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου καὶ τοῖς ὠσὶν βαρέως ἤκουσαν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμυσαν· μήποτε ἴδωσιν τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τοῖς ὠσὶν ἀκούσωσιν καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσιν καὶ ἐπιστρέψωσιν, καὶ ἰάσομαι αὐτούς

25 en zonder het eens geworden te zijn, gingen zij uiteen, nadat Paulus dit ene woord gesproken had: Terecht heeft de heilige Geest door de profeet Jesaja tot uw vaders gesproken, 26 zeggende: Ga heen tot dit volk en zeg: Met het gehoor zult gij horen en gij zult het geenszins verstaan, en ziende zult gij zien en gij zult het geenszins opmerken; 27 want het hart van dit volk is vet geworden, en hun oren zijn hardhorend geworden, en hun ogen hebben zij toegesloten, opdat zij niet zien met hun ogen en met hun oren niet horen en met hun hart niet verstaan en zij zich bekeren, en Ik hen zou genezen.

Net als de evangelist Matteüs citeert ook de apostel Paulus de verhardingsopdracht van Jesaja geheel naar de Septuagint die Jes. 6,10a niet als de opdracht leest: ‘Maak het hart van dit volk vet, maak zijn oren doof en doe zijn ogen dichtkleven’, maar als constatering: ‘Want het hart van dit volk is vetgeworden, en hun oren zijn harthorend geworden, en hun ogen hebben zij toegesloten...’ Paulus zegt hier dus niet expliciet dat het God zelf is die het Joodse volk heeft verhard. Wel stelt Paulus in Hand. 28,25 nadrukkelijk dat dit woord van Jesaja ‘tot uw vaders’ gesproken is. Strikt genomen zegt Paulus niet dat Jesaja’s profetie nu in vervulling gaat. Hij citeert een woord dat in het verleden tot hun vaders is gesproken, en constateert dat de situatie van toen zich nu lijkt te herhalen (vgl. Hand. 7,51). Dit zo nadrukkelijke spreken over ‘uw vaders’ markeert een veelzeggende verandering in Paulus’ opstelling. In zijn eerste ontmoeting met de Joden van Rome had Paulus hen immers nog als ‘mannen broeders’ aangesproken... (zie Hand. 28,17).

Ook in Rom. 11,7-10 brengt Paulus het verhardingsmotief ter sprake met woorden die aan Jesaja 6 doen denken (zonder zinspelend op Jesaja 6 komt dit motief ook nog ter sprake in 2 Kor. 3,14-16). Rom. 11,8 is daarom ook in de lijst met ‘loci citati vel allegatie’ achterin het Griekse Nieuwe Testament van Nestle-Aland opgenomen. Maar bij nader inzien blijken Paulus’ woorden in deze passage aan andere Schriftwoorden uit de boeken Deuteronomium, Psalmen en Jesaja ontleend zijn.

7 τί οὖν, ὃ ἐπιζητεῖ Ἰσραήλ, τοῦτο οὐκ ἐπέτυχεν, ἡ δὲ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν· οἱ δὲ λοιποὶ ἐπωρώθησαν, 8 καθὼς γέγραπται, Ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ θεὸς πνεῦμα κατανώξεως, ὀφθαλμοὺς τοῦ μὴ βλέπειν καὶ ὦτα τοῦ μὴ ἀκούειν, ἕως τῆς σήμερον ἡμέρας 9 καὶ Δαυὶδ λέγει, Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα καὶ εἰς θήραν καὶ εἰς σκάνδαλον καὶ εἰς ἀνταπόδομα αὐτοῖς, 10 σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον.

7 Wat dan? Hetgeen Israël najaagt, heeft het niet verkregen, maar het uitverkoren deel heeft het verkregen, en de overigen zijn verhard, 8 gelijk geschreven staat: God gaf hun een geest van diepe slaap, ogen om niet te zien en oren om niet te horen, tot de dag van heden. 9 En David zegt: Hun tafel worde tot een strik en een net, en tot een aanstoot en vergelding voor hen. 10 Laten hun ogen verduisterd worden, zodat zij niet zien, en doe hun rug voorgoed zich krommen.

Net als in Rom. 9,18 wordt God in Rom. 11,8 wèl als subject van de verharding genoemd. Als we de diverse Schriftwoorden die Paulus hier met elkaar verweeft ontrafelen, blijkt dat Paulus de hoofdzin in Rom. 11,8 aan Deut. 29,4 (LXX: 29,3) heeft ontleend:

καὶ οὐκ ἔδωκεν κύριος ὁ θεὸς ὑμῖν καρδίαν εἰδέναι καὶ ὀφθαλμοὺς βλέπειν καὶ ὦτα ἀκούειν ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης

Doch de HERE heeft u geen hart gegeven om te verstaan of ogen om te zien, of oren om te horen, tot op de huidige dag.

Maar in plaats van ‘het hart om te verstaan’ uit Deut. 29,4 gebruikt Paulus de ‘geest van diepe slaap’ uit Jes. 29,10, een tekstverst dat op zijn beurt van Jesaja 6 afhankelijk is:

ὅτι πεπότικεν ὑμᾶς κύριος πνεύματι κατανώξεως καὶ καμύσει τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν καὶ τῶν προφητῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν οἱ ὀρώντες τὰ κρυπτά

Want de HERE heeft een geest van diepe slaap over u uitgestort en Hij heeft uw ogen,

de profeten, toegesloten en uw hoofden, de zieners, omhuld.

Vervolgens citeert Paulus vrijwel letterlijk naar de Septuagint een woord van David uit Psalm 69,23-24 (LXX: Psalm 68,23-24). In de tweede helft van dit citaat wordt over een verduistering van de ogen gesproken:

23 γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν καὶ εἰς σκάνδαλον 24 σκοτισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν καὶ τὸν νῶτον αὐτῶν διὰ παντὸς σύγκαμψον

23 Hun tafel worde voor hun aangezicht tot een strik, en hun genoten tot een val.

24 Laten hun ogen verduisterd worden, zodat zij niet zien, doe hun lendenen bestendig wankelen.

Enkele conclusies:

Uit het veelvuldig teruggrijpen van het Nieuwe Testament op de verhardingsopdracht van de profeet Jesaja kunnen de volgende conclusies getrokken worden:

1. De bijbelschrijvers hebben niet zoveel theologische moeite met deze verhardingsopdracht gehad als wij dat vandaag hebben. Von Rad constateert dat het Jahwegeloof geen moeite heeft om ook de donkere dingen uit Gods hand aan te nemen. Bovendien zou men in het hele oude nabije oosten, alsook in de Griekse wereld, rekening hebben gehouden met het fenomeen van de verharding. Von Rad concludeert dat Jesaja in zijn roepingsvisioen een erfgenaam is van een zienswijze die in Israël en in de hele antieke wereld een onbetwiste basis had.
2. Het zijn steeds weer scharnierpunten in de heilsgeschiedenis waarbij op Jesaja 6 wordt teruggegrepen:
 - a. Bij Jezus' beslissing om voortaan in gelijkenissen te spreken
 - b. Bij de terugblik op Jezus' optreden en het ongeloof van de scharen (aan het begin van de lijdensgeschiedenis)
 - c. Bij de verwerping van het evangelie door de JodenMet deze verwijzing naar Jesaja op scharnierpunten van de heilsgeschiedenis wordt steeds weer aangegeven hoe ernstig het ongeloof door de Schrift wordt opgevat.
3. Nergens blijkt de verhardingsopdracht van Jesaja in het Nieuwe Testament zo exclusief te worden opgevat, dat er geen mensen meer waren die wel gehoor gaven aan het Woord van God. In het evangelie naar Johannes en het boek Handelingen wordt zelfs expliciet vermeld dat er ook mensen waren die wel geloofden, terwijl Jezus zich in de synoptische evangelies voortaan tot de gelovige kring van zijn discipelen richt. Dat in ditzelfde verband toch steeds weer Jesaja 6 geciteerd kan worden, geeft aan dat al deze gelovigen de gunstige uitzonderingen zijn die de regel bevestigen. Door de grote meerderheid wordt het evangelie verworpen. Om het met woorden van Jesaja te zeggen: Er is slechts een rest die zich bekeert. In verband het bestaan van deze rest, maakt Paulus in Rom. 11,7 onderscheid tussen 'het uitverkoren deel' (ἡ δὲ ἐκλογη) van Israël en 'de overigen' (οἱ δὲ λοιποὶ). Ook spreekt hij in Rom. 11,25 doelbewust over 'een gedeeltelijke verharding die over Israël gekomen is' (πώρωσις ἀπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν). Op de regel van de verharding blijken dus altijd gunstige uitzonderingen mogelijk te zijn geweest. Ditzelfde geldt omgekeerd natuurlijk ook als Paulus in Hand. 28,28 van de heidenen zegt dat die wel zullen horen (αὐτοὶ καὶ ἀκούσονται). Paulus zal de laatste zijn om te ontkennen dat er ook op deze regel in de praktijk ongunstige uitzonderingen zijn geweest...

4. Uit alle nieuwtestamentische gegevens blijkt zonneklaar dat het evangelie niet van inhoud veranderde op het moment dat er een bepaalde verharding werd geconstateerd. Toen Jezus in gelijkenissen ging spreken, werd Hij niet plotseling een oordeelsprofeet. En toen Paulus met het heil Gods naar de heidenen ging, heeft hij nadrukkelijk gehandhaafd dat God zijn volk niet verstoten heeft en het heil nog steeds ook voor de Joden bestemd is.
5. Met name Johannes en Paulus benadrukken de goddelijke oorsprong van de verharding, terwijl de Synoptici de boodschap van Jesaja 6 door hun afhankelijkheid van de Septuagint bedoeld of onbedoeld enigszins verzachten. Maar ook voor de besproken passages bij Johannes en Paulus geldt dat de verharding eerst als *zonde* wordt geconstateerd, voordat het als *oordeel* aan God wordt toegeschreven. Steeds geldt dat de verharding niet de oorzaak, maar het gevolg is van Israëls ongeloof.
6. Dat Gods hand achter de verharding wordt geconstateerd kan mede bedoeld zijn om de gelovigen te bemoedigen dat ze niet in verwarring raken door het ongeloof van anderen, alsof hen iets nieuws en vreemds overkomt (Calvijn). Hier kan een vergelijking worden getrokken met de voor de discipelen schokkende gebeurtenis van Jezus' overlevering en kruisiging. Dit moest gebeuren, het maakte deel uit van Gods verlossingsplan. Bekend is hoe de Heiland met dit goddelijk 'moeten' de Emmaüsgangers uit de verwarring heeft gehaald (zie Luc. 24,26). Maar tegelijk handhaaft de Schrift de volle verantwoordelijkheid van alle betrokkenen (zie o.a. Marc. 14,21). Zo leert de Schrift zelf ons om bij zaken die ons verstand te boven gaan met twee woorden te spreken.

Amstelveen, november 1999

Drs. Jaap Dekker